

גדולי החסידות בהלכה

מרגלא בפומא דאינשי כי החסידים ורבותיהם אינם מחשיבים את ההעמקה בתורה הנגלית ואינם עוסקים הרבה בתלמוד ופוסקים. עוד מראשית התגלות תורת החסידות הוציאו לעז על הצדיקים, אבות החסידות, מוריה ומאוריה, שאינם גדולים בתורה ושהם מבטלים ומבטשים את לומדי התורה, ויש שאמרו עליהם שאינם בכלל בגדר תלמידי חכמים, ועד היום הזה נשתרשה בין כמה וכמה שאינם מעדת החסידים הדעה שראש תורת החסידות, הבעש"ט, לא היה בן תורה, ח"ו, והחרו החזיקו בדעה פסולה זו כמה מהסופרים המתיימרים להיות חוקרי החסידות.

פסולה היא הדעה, מפני, שראשית כל היא כוזבת, בלתי נכונה; ושנית מפני שהיא טנדנציוזית וזדונית, והובעה בכוונה תחילה לבזות את גדולי החסידות, רבותיה ותלמידיה גם יחד. מאז התחילה תורת החסידות להתפשט בעולם ועד הנה ועד בכלל, הוציאה החסידות גאוני עולם בתורה הנגלית, בין כאלה שנתפרסמו בחיבוריהם המאירים ויותר מהמה כאלה שלא פרסמו חיבורים בדפוס, ואין מספר למו, אבל אני רוצה להתעכב על שני הדורות הראשונים של החסידות – הבעש"ט ותלמידיו, והמגיד ממעזריטש ותלמידיו. הרי הם המקור והמעין של החסידות, מהם יתד ומהם פינה.

הראש וראשון – עיר וקדיש משמיא נחית, ר' ישראל בעש"ט. מאליו מובן, שאין להוכיח כלום מהעובדא שלא נשארו אחריו חידושי תורה בכתב יד ובדפוס. הרי גם מתורת הנסתר לא נשאר מכתב ידו כלום. כל מה שיש בשמו בתורת החסידות – תלמידיו הם שכתבו. ותלמידיו, כמובן, לא נסעו להבעש"ט בשביל לשמוע ממנו חידושים בש"ס ופוסקים. לא לשם כך נסעו למעזיבז. אבל אם אנו רוצים להיווכח שהיה הבעש"ט גדול בתורה, דינו להזכיר את שמות תלמידיו. כלום אפשר הדבר שגאוני ארץ וגדולי תורה ירכינו את ראשם בפני אדם שאיננו בן תורה? והרי אנו רואים, למשל, צדיקים גדולים שהיו מפורסמים גם לגאונים בתורה, כמו ר' פנחס מקוריץ ור' יעקב יוסף הכהן, בעל ה"תולדות", והם תלמידיו המובהקים של הבעש"ט ורועדים לשמו ולזכרו. והרי הגאון ר' מאיר מרגליות, בעל שו"ת "מאיר נתיבים", שהיה תלמיד הבעש"ט, כותב בספרו "סוד יכין ובוועז", פרק ב, כשמדבר על לימוד לשמה, בלי שום כוונה זרה: "וכאשר הזהירו אותי מורי הגדולים בתורה ובחסידות ובראשם ידידי הרב החסיד מופת הדור מו"ה ישראל בעש"ט וצללה"ה". ולהלן שם: "ומילדותי מיום שהכרתי בדבקות אהבה עם מורי ידידי הרב החסיד מו"ה ישראל בעל-שם-טוב תנצב"ה הנ"ל, ידעתי נאמנה שזה

נדפס ב"סיני", כרך מז.

היה הנהגותיו בקדושה ובטהרה, ברוב חסידות ופרישות וחכמתו, צדיק באמונתו יחיה, דמטמדין גליין ליה". וכי כך מעיד גאון מפורסם על מי שאיננו תלמיד חכם ח"ו? וכי גאון בתורה יקבל "הזהרה" מאדם כזה ויעמיד אותו "בראש מוריו הגדולים בתורה ובחסידות"?

והנה בשו"ת "מים חיים" לר"ח כהן רפפורט מאוסטרה, נדפסה שאלה ממיזיבז בדבר סירכא בריאה, מאת הבעש"ט להגאון ר' מאיר, בנו של הגאון ר' יעקב עמדין (יעב"ץ), שהיה אבד"ק קונסטנטיין, ותשובת הגאון עליה. הבעש"ט לא היה, כידוע, רב של העיר במיזיבז, אבל על השאלה חתומים הבעש"ט — "נאום ישראל בע"ש מטלוסט" — ו"המגיד מישרים דפה". תשובת הגאון ר' מאיר באה בארוכה. הוא, ר' מאיר, לא היה מעדת החסידים. ומעניין התואר בראש תשובתו של ר' מאיר: "אלוף ביהודה ובישראל עושה חיל, קטן וגדול שם הוא, ממציא מזור ותורף לגבר אין איל, גדול הוא בששן ושם לו ברקת וגבר בכל ה"ה הרב המופלג המפורסם בש"ט מוה"ר ישראל נר"ו ומן חבריא כולו רבנן רחמימי...". וכי כך כותב גאון שאיננו חסיד למי שאינו גדול בתורה?

ואם התלמידים יוכיחו על הרב, הרי מי לנו גדול מתלמידו הגדול, ממלא מקומו ויורש כסאו, המגיד ממיזריטש, שהכל מודים שהיה גאון גדול בתורה, והוא הרי שתה בצמא את דברי קדשו של הבעש"ט, והוא אשר הבעש"ט סמך את ידיו עליו להיות ממלא מקומו אחריו.

והנה מה שמסופר על גדלות הבעש"ט בתורה בספר "סיפורים נוראים" לר' יעקב מקיידאן. ודברים אחדים על מחבר זה הספר, כפי מה שבאו עליו בספר "בית רבי" לר' חיים מאיר הילמן: "היה חסיד גדול מחסידי רבנו (אדמו"ר האמצעי, ר' דובער מליובאוויץ), ואחר כך מחסידי אדמו"ר בעל ה"צמח צדק" נ"ע, היה בר דעת ועמקן גדול בדא"ח, ונמצא ממנו ביאור על ס' "התניא" באריכות גדולה... גם נדפס ממנו ספר "סיפורים נפלאים", סיפורי מעשיות מרבותינו הקדושים, מהם מה שענינו ראו ולא זר, ומהם מה ששמע מפי אנשים נאמנים". אמנם כשם שאין למדים הלכה מאגדה, כך אין למדים הלכה היסטורית מסיפורי מעשיות, אבל, ראשית, אינו דומה מספר למספר; ושנית, הרי זה מורה על כל פנים, על הלך הרוח והמחשבה של חסידים גדולים על הבעש"ט בהלכה. ואלה דבריו:

"כשהייתי בשקלאוו חסיתי בצל הרב הגדול המפורסם הגביר היקר ר' פנחס רייזעס — ר' פנחס זה היה בנו של הגאון ר' העניך שיק משקלאוו, תלמיד מובהק של הרב בעל ה"תניא", עשיר גדול ובעל צדקה גדול מאד — ושמעתי מפיו הקדוש בזה הלשון: כשנסעתי בדרך עם אדמו"ר הזקן, באנו לשלום לק"ק טערקעשע מאהליב (מוהליב שעל הדניסטר), וקיבלו את אדמו"ר בכבוד גדול, ודרש בבית המדרש הגדול בפלפול עצום כנגלה ונסתר. אחר סיום הדרוש שמע אדמו"ר איך שנים מספרים זה עם זה, ואמר אחד לחברו: הגה הרב הזה הוא גאון

אמיתי בנגלה ונסתר, והשיב לו חברו: ומה בכך אם הוא גאון אמיתי, אבל הראשון שהוציא את הדרך החדשה, הוא הבעש"ט, היה איש פשוט לגמרי ולא היה לו יד ושם בנגלה כלל. ואדמו"ר היה לו חוש השמיעה נפלא, ושמע כל זה, אף שהוא היה אצל ארון הקודש והם דיברו בפתח בית המדרש, אמר להם בזה הלשון: אחי, אל תאמרו כזאת ח"ו שהאיש האלקי הבעש"ט היה ח"ו איש פשוט, זהו דיבור זר יותר מאם יאמרו שבים אין במציאות שום לחלוחית מים. הנה זהו ידוע לכל שרבינו הקדוש ר' דובער ממעזריטש היה גאון אמיתי מפורסם, ובאזני שמעתי מפיו הקדוש כמה פעמים, אשר קטני הבעש"ט עבה ממתניו בנגלה, ואמר שאופן השכלתו בלימוד הנגלה היה ממש מהות השכלת אביו. ואמר, אם רצונכם תשמעו ממני פלפול עצום שדרש לפני, מה ששמע מהבעש"ט מפיו הקדוש. ואמר, העמיקו לשמוע כי עמוק הוא. ודרש להם פלפול עמוק בב"ק בהלכה של פלגא נזקא ממונא, ונמשך הפלפול ערך ג' שעות וחצי. ואמר הרב הגדול ר' פנחס: חצי הפלפול הבנתי ותפסתי במוחי, וההשכלות העמוקות ששמעתי בפעם הזאת לא שמעתי מעת היותי לאיש, והדרוש היה ממוזג מש"ס בבלי וירושלמי וספרא וספרי וכו', והחצי השני לא היו כלי מוחי יכולים לתפוס בפנימיות, ושמעתי רק דרך מקיף. ואחר סיום הדרוש נתפלאו מאד כל הגדולים ואמרו: היות דאביו ורבא קא חזינן הכא, ואמר אדמו"ר: זהו מהות השכלת אביו דוקא ולא השכלת רבא, כי השכלתו היתה באופן אחר. ואמר אדמו"ר: השם ישמרכם מלהוציא ח"ו דיבור על שר התורה בנגלה ובנסתר.

וחשוב לראות מה שהבעש"ט עצמו אומר על ערך לימוד התורה, והתורה הנגלית, הלכה: "יחשוב כשלומד מה שאמרו בגמרא אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ויאמר בלבו: הלא הוא יתברך שמו צמצם את עצמו ושורה בכאן, וראוי לי ללמוד בשמחה ביראה ובאהבה". — אלה דבריו בצוואת הריב"ש. ובכן: בד' אמות של הלכה צמצם הקב"ה את עצמו ושורה שם. ובספר "לקוטים יקרים" בשמו: "הכוונה של הלימוד הוא זה, כשלומד למשל מימרא, אמר רבא, יחשוב שרבא בעצמו עומד לנגדו והוא אומר דבר זה, וכשיתנהג כן ימשיך על עצמו החיות מהדיבור שהם האותיות, ואחר כך כשאומר את הדין שאמר רבא, אז הוא ממשיך עליו החיות מהבינה, שהוא אומר הדין בשכלו ובהבנתו". כלומר: יש להמשיך עליו החיות מהדיבור והאותיות של הדין והחיות משכלו והבנתו של הדין. המשכת החיות זהו ענין של חסידות, מחידושי הבעש"ט, אבל חיות זה יש להמשיך מהדין ושכלו והבנתו. וב"תולדות יעקב יוסף", פרשת קרח: "שמעתי ממורי — הוא הבעש"ט — כשלומד איזו הלכה ואינו מבין, אז הוא בבחינת מלכות, וכשמבין ההלכה על אמיתותה, אז מעלה המלכות אל הבינה". ואין מספר לאמרות הבעש"ט המובאים בשמו בספרים בנוגע ליתרון מעלת הלימוד בהלכות, אלא שיחד עם זה הוא מבאר גם הגדר של הלימוד לשמה ואת הכוונות והמחשבות שאדם צריך לחשוב בשעת הלימוד.

ומהבעש"ט לתלמידיו. הזכרנו למעלה את גדלות התלמידים בתורה, בתורת הוכחה על מורם ורבים, בחינת "תולדותיהם כיוצא בהם". וכדאי לנגוע בקצה המטה אף בגדלותם כשהם לעצמם. הרי ה"תולדות", תלמיד מובהק להבעש"ט והוא אב"ד פולנאה וידוע לגאון גדול. שלושת הספרים שחיבר – ה"תולדות", "צפנת פענח", ו"בן פורת יוסף" – כולם בחסידות ובדרך הקבלה, אבל זעיר פה זעיר שם, יש בכל אחד מהספרים אף פלפולים חריפים. נציין קטע קטן מאחד מהם. בספר "צפנת פענח", בפרשת משפטים, עומד על דברי הגמרא בזבחים (קטו ב): "ייתב רב חסדא – זוהי גרסת רש"י – וקרי וישלח את נערי בני ישראל", אמר ליה רב הונא בר רב קטינא: הכי אמר ר' אסי, קרבו ופסקו", שאותו היום הוא שהקריבו הבכורים, שהם "נערי בני ישראל", אבל אחרי כן פסקה עבודה מבכורים וניתנה לכהנים (רש"י). וכבר רש"י עמד: מה קרא כאן רב חסדא? וכתב ש"הספרים חסרים כאן ולא ידעתי מה". ושואל המחבר עוד: אם קרא כל הפסוק למה לא כתוב על כל פנים "וגומר", כרגיל בתלמוד, ואם לא קרא אלא החצי, הרי כל פסוק שלא פסקיה משה אין להפסיק בו? ועוד כמה שאלות שאל, שלו ושל קודמיו. ופלפול ארוך וחריף בכל הסוגיא נותן המחבר, ולא כאן המקום לצטט, אבל נקודה אחת נביא: ביומא (נב ב), כשהביאו חמשה מקראות שאין להם הכרע, אמרו שרב חסדא נסתפק אף בפסוק זה: "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שְלָמִים לה' פרים", אם "ויעלו עולות" היינו כבשים, ויש כאן פיסוק של אתנחתא, או אלו ואלו פרים, ואין אתנחתא בטעם עולות, כי הכל בהמשך אחד. ומובן הגמ' בזבחים: רב חסדא קרא חצי הפסוק והתעכב, שהרי הוא לשיטתו מסופק איך לקרות הלאה, באתנחתא או בהמשך, ולא ידע איך לקרוא הלאה, ובא רב הונא להוכיח שאין כאן אתנחתא, שכן רב אסי אמר: "קרבו ופסקו", ופירושו: הוקשה לו למה כתוב "ויעלו עולות ויזבחו שלמים", בעולות הקטירו ובשלמים זבחו, הרי גם בשלמים יש הקטרת האימורים, אלא שכוונת הפסוק להודיענו, כי מיד אחר שהקטירו העולות, פסקה העבודה מבכורות וניתנה לכהנים, ולכן את השלמים כבר לא יכלו להקטיר, אבל שחיטת הקרבנות הרי כשרה גם בזר, לכן אחר העלאת העולות הותרו רק לזבוח השלמים ולא להקטירם. ואם כן הרי הכל נמשך בענין אחד ואין כאן אתנחתא, שאותם "נערי בני ישראל", היינו הבכורות, הם שהעלו העולות והם שזבחו השלמים. ועל יסוד זה הוא ממשיך לבאר בחריפות רבה את כל הסוגיא.

האם נבוא להביא קטעי דוגמאות מהספר "מאיר נתיבים" להגאון ר' מאיר מרגליות, תלמיד הבעש"ט מילדותו? והרי כל כולו של הספר הוא שו"ת שנשאל מרבנים וגדולי תורה, והוא השיב בבקיאיות ובסברא. השו"ת הן בכל ד' חלקי השו"ע, ורבות מהן בעגונות ובשאר ענינים חמורים. תשובותיו, יש אשר הכו גלים בספרות התורנית שהופיעה אחריו. אחת מהנה בענין שהייה בשחיטה, אם יש לחלק בין שהייה אחר רוב הסימן, קודם ששחט את המיעוט האחרון, והוא הנקרא

"שהייה במיעוט בתרא", שמחמירים בו, לשהייה בין סימן אחד להשני בעוף, שהכשירו בסימן אחד. בשו"ת "דבר אברהם" להרב מקובנא ז"ל ועוד ספרים, נושאים ונותנים הרבה בדברי ה"מאיר נתיבים", חולקים עליו ומסכימים לו, אבל הדבר היה לענין לענות בו.

תלמידו של הבעש"ט, ממלא מקומו, המגיד הגדול ממעזריטש, לא השאיר אחריו ספרים, אבל גאונותו בתורה ידועה ומפורסמת, ובספר "בית רבי" מסופר: בהליכתו של הרב בעל ה"תניא" למעזריטש עשה לו סימן, שאם ימצא שם חידוש בנגלה, ישאר שם ללמוד נסתר, ואם לאו, לא ישאר שם. כשבא לשם עבר זמן מה ולא מצא, והחליט לשוב לביתו. לקח מקלו ותרמילו ונכנס להרב המגיד לקבל ברכת פרידה. אחר שנפטר ממנו נזכר ששכח איזה דבר בחדר המגיד, וחזר לשם. בבואו מצא שהביאו שאלת הריאה להרב המגיד, ועמד ושמע דברי המגיד, ונבהל לשמוע החדשות בתורה שחידש, ואז נשאר שם. ובשו"ת הרב, הנספחות לסוף השו"ע שלו, סימן יד, בתשובתו לשאלה, אם די בהסרת הדלדולים במקום יציאת ובליטת הסירכא לבד, או שצריך להסיר אף בהתפשטותם להלאה ממקום שכלתה הסירכא, כותב הרב: "והנה פלפול זה היה בקיץ תקל"ב בהיותי בבית אדמ"ו רבינו הגדול הגאון המפורסם מוה"ר דובער נ"ע בק"ק ראוונא, והסכימה דעתו הקדושה, שדי בכך וראייתו היתה...". בין מהתוארים ובין מעצם השו"ת אנו רואים שהרב המגיד היה גאון גדול בתורה הנגלית. ויש להעיר: אותה שאלת הריאה שהזכיר ב"בית רבי" אינה זו שבאה בשו"ת הרב, שהרי זו האחרונה היתה בשנת תקל"ב, שנה לפני פטירתו של הרב המגיד, והראשונה היתה בראשית ביאתו של הרב אל המגיד.

הרב המגיד ותלמידיו מהווים הדור השני לחסידות. בדרך כלל היו כל תלמידיו ידועים גם לגדולי תורה, ומהם שחיברו ספרים חשובים בהלכה, ואם נבוא לייחד את הדיבור על כולם אין אנו מספיקים. נסתפק איפוא לאחדים מהם.

ובמרכז — יוצר שיטה חסידותית מסועפת ורחבה, שיטת החב"ד, ר' שניאור זלמן מליאדי, בעל ה"תניא". כפוסק הלכות ממדרגה ראשונה נתפרסם הרב בשלחן ערוך שלו. הסברתו הנפלאה ולשונו המלוטשת העמידו אותו על גובה מיוחד שאין דוגמתו. מה היתה המטרה שהציב לו הרב ב"שלחנו"? בעצם, לא הוא, הרב, הציב את המטרה. הוא קלע אל המטרה שהתווה לו מורו, המגיד הגדול ממעזריטש. ואלה דברי בני הרב בהקדמתם לשו"ע שלו: "...ובעודו עומד לפני ה' שם (במעזריטש) נתעורר רוח קדשו של מורו... ויבחר בכבוד אדמו"ר ז"ל והפציר בו עד בוש, ואמר לו אין נבון וחכם כמוך לירד לעומקה של הלכה לעשות מלאכה זו מלאכת הקודש להוציא לאור תמצית ופנימית טעמי ההלכות הנזכרים בכל דברי הראשונים והאחרונים זקוקים שבעתיים כל דבר על אפניו בלי בלבול ותערובת ופסק ההלכה המתברר ויוצא מדברי כל הפוסקים...". שלוש נקודות יסודיות אנו רואים איפוא במטרת עריכת "שלחנו": ה"סידור" ("בלי בלבול ותערובת"), ה"נימוקים והפסקה".

הסידור מתבטא לא בלבד בסגנונו המדויק ושפתו הברורה, אלא אף מבחינה העניינית. "דבר על אופניו". מהמוקדם אל המאוחר. השלחן ערוך הגדול, של הב"י והרמ"א, מכיון שאין תעודתו אלא ליתן פסקים מעשיים להנהגת האדם בפועל, אינו רואה צורך להקדים וליתן אף את עיקרי ההלכות המוקדמות להוראה המעשית. לא הוזכר, למשל, בשו"ע, שיש מצות עשה של 'תשביתו' בערב פסח ושלפני חצות ארבעה עשר מועיל מן התורה ביטול והפקר ושחכמים גזרו שלא יועיל הביטול והצריכו לבדוק וכו', שכל אלה הן ידיעות מוקדמות לאותו הסעיף המדבר על הבדיקה: "בתחילת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר" (סימן תלא, א). מצד המעשי הרי זה מספיק "בודקים...", אבל הרב מסדר הדברים. עד שהגיע לגוף הדין של הבדיקה, הוא מבאר כל הנחוץ לדעת לשם כך קודם לכן. וכמה ידיעות הוא נותן: על איסור בל יראה, על תשביתו, על ביטול אחר חצות שאינו מועיל, על הטעם שמדרכנן אינו מועיל ביטול, על תקנת הבדיקה וכו' — וכל אלה מנומקים בטעמיהם ובסברותיהם ובמקורותיהם. כך יוצא, אשר במקום שני הסעיפים שבסימן זה בשו"ע הגדול, לפנינו בשו"ע הרב, יא סעיפים.

בניסוח שלו יש אשר אגב אורחא הוא מלמדנו עיקרים ויסודות. דוגמא אחת: "אסור להכות את חברו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו...". שהאדם אסור לחבול בעצמו — מבואר במשנה ובגמרא, ברמב"ם ובטור ובשו"ע. אלא שבכל אותם המקורות כתוב ש"אינו רשאי", או ש"אסור", והרב ניסח הדברים באופן שיוצאת לנו נקודה נפלאה: "אין לאדם רשות על גופו כלל". כלומר: אין הגוף שלו ואין הוא הבעלים על גופו. יסוד עקרוני זה מצינו במקום אחר ברמב"ם: "ומזהירים בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפטרו, שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה" (הלכות רוצח פ"א, ה"ד). לא הסתפק הרמב"ם בזה, שאין נפש הנהרג קנינו של גואל הדם, אלא הוסיף ביאור: "אלא קנין הקב"ה". ומיסוד זה, שהרב כאילו הבליעו דרך אגב, הוציא אף חידוש דין, שאפילו אם נתן האדם רשות לחברו להכותו, אין זה מועיל להתיר לו ההכאה. הדבר עומד אמנם בניגוד לדעת שנים מגדולי האחרונים: בעל "שאגת אריה" ב"טורי אבן" למגילה, וה"מנחת חינוך". במקום אחר הוכיח כותב הטורים את צדקת דעתו של הרב בזה, ולא כאן המקום. כאן המדובר לא על הדין, אלא על ההגדרה היסודית (עיין במאמר "משפט שיילוק לאור ההלכה", ובמאמר "היסוד החיובי של גזיקין").

בנוגע לנימוקי ההלכות, יש לציין דברי הרב בהלכות תלמוד תורה שלו, פרק ב: "אם אינו יודע טעם ההלכות, אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריי". נאמן לשיטתו זו, הוא מבאר בכל הלכה את נימוקה ומקורה. ויש אשר הטעם שהוא נותן הוא חדש, וב"קונטרס אחרון" שלו, הוא מוכיח בראיות נאמנות את צדקת דבריו. אף ניתוח חודר אנו מוצאים ב"קונטרס אחרון" שלו. ניתוח המביא לחקירות הגיוניות, שרגילים למנות את ראשית ימיהן מתקופה תורנית מאוחרת,

תקופת בריסק. הרי חקירה כזאת: מהו חיובו של מבעיר בשבת, משום שריפת וכליון הדבר הנבער (העצים, השמן וכיוצא), או משום ריבוי האש? והרי הבחנה בתוספת שבת: תוספת שממילא אסור בה, מחמת דין התורה, ותוספת שאסור בה מחמת קבלתו על עצמו. וחקירות בחיוב ושלילה: דיון אם מצוה לענג את השבת באכילה, או שאסור להתענות בו; הבדל בין כבוד מצוה לאיסור ביזוי מצוה; וכאלה עוד.

על ערך מצות ידיעת התורה — לא סתם לימוד התורה, אלא הבנתה וידיעתה — מדבר הרב הרבה בספר ה"תניא": "וזאת מעלה יתרה גדולה ונפלאה לאין קץ אשר במצות ידיעת התורה והשגתה על כל המצות מעשיות, ואפילו על מצות תלמוד תורה שבדיבור, כי על ידי כל המצות שבדיבור ומעשה, הקב"ה מלביש את הנפש ומקיפה, ובידיעת התורה, מלבד מה שהשכל מלוכש בחכמת ה' הנה גם חכמת ה' בקרבו מה שהשכל משיג ותופס ומקיף בשכלו מה שאפשר לו לתפוס ולהשיג מידיעת התורה איש כפי שכלו וכח ידיעתו". ודוגמא לכך הוא נותן דוקא מידיעת התורה הנגלית: "דרך משל, כשאדם מבין ומשיג איזו הלכה במשנה או בגמרא לאשורה על בוריה, הרי שכלו תופס ומקיף אותה וגם שכלו מלוכש בה באותה שעה. והנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה שעלה ברצונו שכשיטען ראובן כך וכך דרך משל, ושמעון כך וכך, יהיה הפסק ביניהם כך וכך, ואף אם לא היה ולא יהיה הדבר הזה לעולם, לבוא למשפט על טענות ותביעות אלו, מכל מקום, מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה, שאם יטעון זה כך וזה כך, יהיה הפסק כך, הרי כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה במשנה או גמרא או פוסקים, הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו, רצונו וחכמתו של הקב"ה, וגם שכלו מלוכש בהם, והוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות, להיות אחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה". כיוצא בדבר, הוא מאריך בכמה מקומות אחרים ב"תניא" וב"לקוטי תורה" וב"תורה אור", בערך הגדול של לימוד תורה הנגלית.

מתלמידי המגיד הגדול ממזריטש, הם שני אחים קדושים וגאונים כאחד — ר' שמעלקי מניקלשבורג ור' פנחס בעל "הפלאה" מפרנקפורט. ר' שמעלקי היה תופס ישיבה גדולה בניקלשבורג, ותלמידיו נתפרסמו אחר כך לגאונים וצדיקים אף הם, כמו החוזה מלובלין, ועוד. מעצם דבר מינויו לרב בניקלשבורג, עיר באשכנז, שאין בה מעדת החסידים, אנו למדים שגדלותו בתורה היא שגרמה לכך. הגר"א מווילנא, שחלק על כל גדולי החסידים, אמר עליו: "לכולהו אית להו פירכא, לבר מדרשמואל" (עפ"י יומא פה ב; מגילה ז א ועוד). איני יודע אמנם אם נתכוון לתורתו שבנגלה, שכן לא השאיר אחריו ספר בנגלה, אבל על כל פנים, ידוע שהיה גאון גדול, ואחיו בעל "הפלאה" ו"המקנה" מביא בספריו האמורים בכמה מקומות מה ששמע מאחיו זה: "ושמעתי מכבוד אחי הגאון מוהר"ר שמעלקי הלוי ז"ל" וכיוצא. נזכיר דבר תורה אחד בשמו. הקשור עם מעשיה מאלפת. בשו"ת מהרש"ם

מבערזאן, בסוף חלק ב, בהשמטות לספרו "גילוי דעת" על טריפות, מביא: הגאון הקדוש ר' שמעלקי מנ"ש זצ"ל, אמר פעם אחת לתלמידיו, כי מי שאינו מכוון בברכת אהבה רבה ואתה חונן, לא יוכל לחדש ביום זה דבר אמת בתורה. אמר אחד מתלמידיו, שהוא לא אמר היום ברכות אלו בכוונה, וחידש דבר אמת, ליישב קושית התוספות בחולין, כח, ב, על אותה שאמרו: ושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים, לפי שמבחוץ הוא אדום ואין ניכר אם יש שם נקב משהו. והקשו התוספות: הרי אמרו, שני עורות יש לו לושט, חיצון אדום ופנימי לבן, ניקב זה בלא זה, כשר, ואיך יצויר ניקב הפנימי לבד שיהא כשר, הרי אין אנו יודעים כלל אם לא ניקב גם החיצון, מאחר שאין לו בדיקה מבחוץ. ואמר אותו תלמיד, שלשיטת בעל העיטור, שאם שני הקרומים הם לבנים כשר, ודוקא אם נתחלפו האדום ללבן והלבן לאדום טריפה, אם כן יצויר, ניקב הפנימי לבד שכשר, כגון ששניהם לבנים, ויש אז בדיקה לושט מבחוץ. השיב לו הגאון ר' שמעלקי, שחידושו לא אמת, שכל הטעם של המכשירים בשניהם לבנים, הוא מפני שכיון שעור אחד, היינו הפנימי, הוא כראוי ולא לקה, הוא מגין על החיצון שלקה, ואם כן, אין הדברים אמורים, אלא כשהפנימי הוא על כל פנים שלם, אבל כשהפנימי ניקב, ואנו באים להכשיר רק מפני שהחיצון קיים, והוא הרי נתלבן ולקה, ובאופן כזה ודאי טריפה.

בכתב, כאמור, לא השאיר ר' שמעלקי ספרים. גאונותו התבטאה בתורה שבעל פה. לעומת זה אחיו, ר' פנחס הורוויץ, גאונותו לפנינו. ספריו "המקנה" על קדושין ו"הפלאה" על כתובות, הם נכסי צאן ברזל בספרות התלמודית. עומק סברותיו ויופי חידושיו, קנו להם שם עולם בין כל הוגי תורה ובקרב כל הוגי הישיבות. ואף בכמות מרובים חידושיו, על כל דף וכל עמוד. וכמעט שלא הניח דבר גדול ודבר קטן מרש"י ותוספות ושאר ראשונים שבאותו ענין, שלא עמד עליהם ובררם וביארם. נתפרסם ממנו בזמן האחרון אף ספר "הפלאה" עוד על כמה מסכתות. אף בספרו על התורה "פנים יפות", שבעיקרו הוא ביאורים בדרך של דרוש וחסידות וקבלה, באים בו גם הרבה חידושים בהלכה. אף הוא השיב הרבה שו"ת להלכה למעשה, ונתפרסם ממנו שו"ת "גבעת פנחס". הגאון ה"חתם סופר" היה תלמידו המובהק והוא חרד לשמו ולזכרו כשהוא מזכירו. ומטיבו של התלמיד, אפשר לעמוד על גדולתו של הרב. אין מקום להביא כאן דוגמאות מחידושיו. מהיכן להתחיל ובמה לבחור, כשספריו מלאים וגדושים מכל טוב על כל גדוניהם. אבל פטור בלא כלום וכו' ולכן נציין דבר אחד.

בתוספות קדושין (לו ב, ד"ה "ממחרת"), הביאו מה ששאל ר' אברהם אבן עזרא לרבינו תם על דברי הגמרא שם, שפירשו הכתוב ביהושע (ה, יא), "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי": ממחרת הפסח אכלו, מעיקרא לא אכלו, דאקריב עומר והדר אכלו. והקשה הר"א אבן עזרא: הלא כתוב בפרשת מסעי (במדבר לג, ג): "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ממצרים", ואם כן ממחרת הפסח

הוא ממחרת שחיטת הפסח, היינו ממחרת ארבעה עשר, ואם כן אכלו מעבור הארץ בט"ו ולא בט"ז בניסן? כמה תירוצים נאמרו על זה, ולא כאן המקום. אבל בספר "המקנה" לקדושין מיישב כך: הדין של היום הולך אחר הלילה נתחדש לישראל במתן תורה, ומקורו "מערב עד ערב תשבתו שבתכם" (ויקרא כג, לב). לבני נח, וכן לישראל קודם מתן תורה, הלילה הולך אחר היום, כמו שכתוב (בראשית ח, כב): "יום ולילה לא ישבותו", קודם יום ואחרי כן לילה. ולכן במסעי, כשמסופר על יציאת מצרים, נאמר על יום ט"ו שהוא "ממחרת הפסח", שפירושו תמיד ממחרת אכילת הפסח, אבל הלילה הלא הולך אחר היום, קודם מתן תורה, ונמצא שליל פסח הוא ארבעה עשר בניסן, ולכן יום ט"ו הוא ממחרת הפסח. אבל ביהושע, כשמסופר על אכילתם מתבואת הארץ, והוא כבר אחר מתן תורה, וליל פסח נחשב לט"ו בניסן, ואז ממחרת הפסח הוא בט"ז בו.

ובזה הוא מיישב אף הקושיא הידועה: כיצד קיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא ניתנה, והרי קיים רק להחמיר על עצמו כישראל, אבל לא להקל מדין בן נח, ואם כן איך עשה בשבת, שאם לא עשה מלאכה הרי בן נח ששבת חייב מיתה; ואם עשה, הרי לא קיים כל התורה? אבל עכשיו הדבר מובן. הוא עשה מלאכה בערב שבת ובמוצאי שבת, ואם כן ממה נפשך: בתורת ישראל, הרי שמר כהלכתו כל יום השבת, ובתורת בן נח הרי עשה מלאכה במוצאי שבת, שנחשב עדיין ליום השבת, ולא עבר עליו יום ולילה בשביתה.

ובכך הוא מיישב אף אותה שאמרו בסנהדרין (נח, ב): בן נח ששבת חייב מיתה, ואפילו בשני בשבת. הקשו: למה תפסו דוקא שני בשבת, הלא באים להשמיענו רק זאת שאפילו אם שבת באחד מימות החול חייב, ואם כן יאמרו "ואפילו באחד בשבת", אבל עכשיו הדבר מובן ומדויק. החיוב של בן נח ששבת הרי חל רק ברגע האחרון, שהרי עד אז עדיין יוכל עוד לעשות מלאכה, ואם כן כששבת ביום ראשון, חל החיוב רק בסוף הלילה שלאחריו, שאצלנו הוא כבר שני בשבת. אף הוא מוסיף ליישב עם זה עוד קושיות שונות במקומות אחרים.

מגדולי תלמידיו של המגיד ממזריטש היה הגאון הקדוש ר' לוי יצחק מברדיטשוב, הידוע בשם הרב מברדיטשוב. עוד בילדותו נתפרסם לעילוי ולמד תורה ביחד עם הגאון בעל "פרי מגדים". היה תלמידו של הגאון ר' שמעלקי מניקלשבורג, וכמה גאונים היו מתלמידיו הוא, כמו המגיד מקוזניץ, בעל "דעת קדושים" מבוטשאטש, ועוד. בברדיטשוב היה תופס ישיבה והשמיע שיעור בגמרא ופוסקים בעמקות גדולה. ספרו "קדושת לוי" היא מספרי היסוד בתורת החסידות, אבל מתורתו בנגלה, לא נשאר לנו בכתב. כמה פלפולים באו ב"קדושת לוי", אבל הם של בניו, ר' ישראל ור' מאיר, שהיו גאונים אף הם. אולם ב"תוספות חדשים" על משניות באו בכמה מקומות חידושים מ"כבוד אדמו"ר הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא מוה"ר לוי יצחק זצ"ל אב"ד דק"ק ברדיטשוב". נציין קטע אחד מהם.

הרמב"ם פוסק שביעור חמץ הוא בכל דבר, בין בשריפה ובין בשאר ביעורים (הלכות חמץ ומצה פ"ג ה"א). והקשה המגן אברהם, כיון שמותר גם בשאר ביעורים, אם כן אסור לשרפו, שכך הדין: כל הנקברין לא ישרפו, שהנקברין אפרם אסור והנשרפים אפרם מותר, ואם ישרוף את הנקברים יבוא ליהנות מאפרו, והוא אסור. ואמר הרב מברדיטשוב שני תירוצים, האחד: כל ההבדל שבין נקברין לנשרפין כתבו התוספות בתמורה (לג ב, ד"ה הנשרפין), שהנשרפין זו מצותן מן התורה, ואין לך דבר שנעשית מצותו ומועלים בו, ולכן כשנעשית מצותו הלך איסורו, אבל בנקברין אין הקבורה מצוה, אלא קוברים, כדי שלא יבואו לתקלה, לכן אף אחר הקבורה אסור. ואם כן הרי זה שיך בשאר איסורים הנקברים, כגון שור הנסקל וכיוצא, אבל חמץ אפילו שהוא מן הנקברין, הרי מצות ביעורו מן התורה, ש'תשביתו' אמרה תורה, אלא שהשבתו בכל דבר, ומכיון שבקבורתו נעשית מצותו הותר אפרו. תירוצ זה, אגב, כתב גם הגאון ר' עקיבא איגר בחידושיו לשו"ע. שניהם, כמובן, לא ראו האחד את דברי חברו, כי שניהם היו בזמן אחד, אלא שהברדיטשובי היה קשיש ונפטר בשנת תק"ע, ור' עקיבא איגר נפטר בתקצ"ח. והברדיטשובי אומר עוד תירוצ: הלכה היא בכמה מקומות שלזמן מרובה חוששים לתקלה ולזמן מועט אין חוששים. ואם כן, בשאר נקברין שאפרם אסור לעולם, חוששין לתקלה, שאם ישרפם יבוא בהמשך הזמן ליהנות מהאפר, אבל בחמץ, הרי כל איסורו הוא שבעה ימים, ואם כן אפילו שאפרו אסור, מותר לשרפו, ואין חוששין לזמן מועט לתקלה, ואחר הפסח הרי יהיה באמת אפרו מותר. ויתרון לתירוצ השני על הראשון, שכן בתירוצ הקודם נתיישבו דברי הרמב"ם, אבל יהיו מוקשים דברי הטור, שכתב בפירוש שאם ביעורו בשריפה האפר מותר, ואם ביעורו בכל דבר אפרו אסור, והקשה כן באמת ר' עקיבא איגר. עם דברי הברדיטשובי הרמב"ם והטור שניהם צודקים. הטור קבע רק הדין, שזה אפרו אסור וזה אפרו מותר, וזה אמת בשבעת ימי הפסח, אבל מכל מקום אין לחשוש שמא יבוא ליהנות כשישרוף, שלזמן מועט אין חוששים לתקלה.

"החוזה" מלובלין, שהיה רבם של צדיקים ואדמו"רים רבים שהסתופפו בצל קדשו, אף הוא היה מגדולי תלמידיו של המגיד ממזריטש ואף הוא היה גאון גדול. לא נשאר אמנם ממנו בכתב, חידושי תורה, אבל בספרו "דברי אמת" על התורה באו כמה חידושים קצרים בהלכה למסכתות שבת, שלש הבבות וחולין. ומעניינת הסכמתו שנתן להדפסת הספר "צאן קדשים" על סדר קדשים: "היות שנהירנא כד הוינא טליא היתה לי תשוקה לעשות ספר פירוש על סדר קדשים, מפני שידוע גודל המצוה לעסוק בהלכות קדשים... ואחר כך כשבא לי טרחא דצבורא, צרכי בני ישראל המרובים הן ליעץ והן לתפלות ובקשות, ואני הייתי מתיירא לדחות אותם כין שהשי"ת עזר לי לפעול טובת ישראל, גם אני נעשיתי טרוד... וזה כמה שנים הייתי מחלה כמה מדפיסים להדפיס ספר 'צאן קדשים'... שראוי לכל למדן לקנות לו הס' 'צאן קדשים' וללמוד סדר קדשים ולא יחוש

להוצאה". הספר יחד עם הסכמה האמורה נפוץ עכשיו ביותר על ידי ה"חפץ חיים" ז"ל, שחזר והדפיסו.

זקן ויושב בישיבה היה הגאון הקדוש ר' ישראל, המגיד מקוזניץ, תלמיד המגיד ממיזריטש ותלמיד-חבר של הרב מברדיטשוב. יותר מחמשים שנה הרביץ תורה בישראל בשיעוריו בגמרא, לפני תלמידים גדולי תורה אף הם. בשו"ת "גבעת פנחס" לבעל "הפלאה" ז"ל, באה תשובה ארוכה מהמגיד מקוזניץ, בדבר עגונה אחת. ובשו"ת "אבני נזר" להרבי מסוכאטשוב, או"ח סימן רעג, לאחר שדן הרבה בקושיא חמורה בגמרא ריש ערובין, כתב: "והנה כעת עיינתי בספרים ומצאתי בספר 'בית ישראל' ספר נפלא לסבא קדישא מגיד מישורים זכרוננו לברכה דקוזניץ שכתב, וזה לשונו..." מצטט חידושו בשתי שורות ובונה עליו בנין בהלכה.

עד כאן בקצה המטה בנוגע לשני הדורות הראשונים של החסידות, הבעש"ט והמגיד. ומי ימנה ומי יספור את ארזי הלבנון אדירי התורה שבין צדיקי החסידות שבדורות האחרונים? דיינו להזכיר רק אחדים מהם, ממאת השנים האחרונות. הרי, לדוגמא, אדמו"ר ר' מנחם מענדל מליובאוויץ (נפטר תרכ"ו), שנתפרסם בספריו רבי הכמות והאיכות, שו"ת "צמח צדק" על ד' חלקי השו"ע, "צמח צדק" על משניות, "צמח צדק" פסקי דינים, ועוד. והרי הרבי מקוצק, שחתנו הגאון הרבי מסוכאטשוב, מעיד ש"ממנו דרכי העיון למדתי, וממנו נתוודעתי מה יקרא חידושי תורה באמת" (בהקדמתו ל"אגלי טל"). והרי הגאון הרי"מ מגור, אבי שושלת גור, שספריו "חידושי הרי"ם", על כמה מסכתות ועל חושן משפט, ו"שו"ת הרי"מ" על השו"ע, מפליאים בעמקותם וחריפותם. והרי נכדו ר' לייב, בעל "שפת אמת" על כל סדר מועד וסדר קדשים, המצטיינים בבהירותם ובפשטותם, ואינם יורדים מעל שלחנם של העוסקים בקדשים. והרי הרבי מסוכאטשוב, שספריו "אגלי טל" על מלאכות שבת ו"אבני נזר", על ד' חלקי השו"ע מאירים בדרך ההסברה ההגיונית שחידש ונתפרסמו בין כל חוגי התורה. והרי הרבי מראדזין בספריו המפורסמים "סדרי טהרות", על מסכת כלים ומסכת אהלות, שמלבד בקיאותו הרבה וסדרנותו המפליאה, בהן השתמש באסוף כל האמור בבבלי ובירושלמי ומדרשי התנאים ועוד, בעניני מסכתות אלו ובקביעותם לפי סדר המשניות כדוגמת התלמוד, התגלה גם כגאון גדול שבקע נתיב בכל עניני טהרות, ועוד כמה ספרים. והרי הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו שו"ת "תפארת צבי" ועוד כמה ספרים. והרי הגאון ר' חיים הברשטס מצאנו בספריו "שו"ת דברי חיים", ח"א וח"ב, על ד' חלקי שו"ע, ו"דברי חיים" על מקואות ועל שאלת גיטין. והרי חתנו הגאון ר' מרדכי דוב, הרבי מהרנסטיפול, בספרו "שו"ת עמק שאלה" על ד' חלקי השו"ע, וספר "חיבור לטהרה" על נטילת ידים ומקואות. והרי הרבי מאוסטרובצה, הגאון ר' מאיר יחיאל הלוי, בקי נפלא וחריף עצום, בעל "אור תורה" ועוד ספרים בהלכה שנתפרסמו בימינו. והרי הרבי מקומרנא, הגאון ר' יצחק אייזיק, שחיבר מלבד ספרים בקבלה גם ספר "עשירית האיפה", ביאור ארוך על כל התורה כהנים וספר "עצי עדן" על

כל ששה סדרי משנה ועוד. והרי הרבי ממונקאטש בעל הספרים המפורסמים "דרכי תשובה", על שו"ע יורה דעה, אוסף גדול מכל ספרי התשובות והפוסקים ומסודרים לפי סימני וסעיפי השו"ע המתאימים, ונתקבלו לרצון בין כל הרבנים ומורי הוראה בישראל. והרי בנו ממלא מקומו, ר' חיים אלעזר, בעל "שו"ת מנחת אלעזר" בז' חלקים, ועוד ספרים שונים בהלכה. והרי הרבי מדזיקוב לבית רופשיטץ, ר' מאיר הורוויץ, בעל "שו"ת אמרי נועם". כאלה וכאלה ישנם, וכלום אבוא לחשוב אותם כרוכל, ואלה הם אדמו"רים וצדיקים, שהמשיכו עדה.

וכמובן ישנם גאונים רבים מהחסידים שלא השתמשו בכתר האדמו"ריות, אלא היו חסידים המקושרים לאדמו"רים, כמו, למשל, בדורנו אנו: הגאון ר' שניאור זלמן מלובלין, בעל "שו"ת תורת חסד" (נפטר בירושלים), תלמידו של ה"צמח צדק"; הגאון ר' יואב יהושע מקינצק, בעל "חלקת יואב", תלמידו של הסוכאטשובי; הגאון מהרש"ם מבערזאן, בעל "שו"ת מהרש"ם", תלמיד הצדיק ר' שלום מבעלז וחסידים של עוד כמה צדיקים; הגאון ר' מנחם זמבה הי"ד מוורשא, חסיד מובהק של גור, ואשר שמעתתיה בפומייהו דרבנן בכל מקום; הגאון ר' מאיר שפירא, ראש ישיבת חכמי לובלין, בעל "שו"ת אור המאיר", חסיד של טשורטקוב; וכהנה חסידים גדולי תורה, רבו מלספור.

וכשתימצי לומר, הרי זיו התורה שלא עומם בדורות השמד של ימי השואה מצד אחד ושל מעבר למסך הברזל מצד השני, הרי זה הודות למסירת הנפש וההתחזקות של החסידים. יעידון ויגידון על כך כל יודעי דבר ועדי ראיה. וגדולה מזו אמרו: כשנעשה חשבון, נמצא שרובם הגדול של תלמידי הישיבות בימינו, בישראל, אפילו של הישיבות שהן בעיקרן מה"מתנגדים", כישיבת חברון, למשל, וכיוצא בה, הרי רובם הגדול, או רובם ככולם, הם מעדת החסידים!

אלא שאין לחדד, יש בדבר אחד הבדל בין לימוד התורה שהורו הבעש"ט ותלמידיו, ללימוד של שאר תלמידי חכמים. וההבדל הוא למטה ולמעלה. למטה, זאת אומרת אנשים פשוטים שאין בכוח השגתם להבין היטב, והם לומדים אפילו פרשה חומש ופרק תהלים, וגם זה בלי הבנה יתרה, אלא בתורת קבלת עול של קיום מצות תלמוד תורה, הרי היה היו תלמידי חכמים שהיו מבטלים אותם ומתרברבים ומתייהרים עליהם, והבעש"ט ותלמידיו הורו את גודל הנחת-רוח שיש למעלה, דוקא מתורתם של הפשוטים האלה, על ידי תמימותם היתרה, וסיפורים לרוב ישנם על רקע זה. ולמעלה, זאת אומרת, אפילו תלמידי חכמים גדולים המעמיקים בהבנת התורה, הרי עדיין אין זה בלבד מספיק כלל. ההדגשה היא: לשמה, אפילו מי שלומד בכוונה כדי להיות תלמיד חכם, כותב הרב בעל ה"תניא" בפרק לט, הרי זה ממש שלא לשמה, והתורה שלומד היא בבחינת גלות לפי שעה, עד אשר יעשה תשובה, שבשובו אל ה' גם תורתו שבה עמו, ובפרק מא מבאר: שעיקר הכוונה לשמה לעכב, הוא בתחילת הלימוד, וכשלומד שעות הרבה רצופות, יש לו להתבונן בכל שעה ושעה בכוונת לשמה, ואף הוא מבאר שם גדרה של כוונה זו.

והרי מעשיה קצרה: הצדיק ר' הלל מפאריטש, בעל "פלח הרמון", תלמידו של ה"צמח צדק", אמר פעם דרוש חסידות על מאמר הגמרא (סנהדרין, צט ב) בגנות "כל הלומד תורה לפרקים", ושאל: הרי החסרון הוא לא באותו הזמן שלומד, אלא בשאר הזמן שאינו לומד, ולמה אמרו "הלומד לפרקים", יותר מתאים היה לומר: "שאינו לומד בקביעות" וכיוצא. והשיב, כי "לפרקים" מובנו כמו "מנורה של פרקים", ואף כאן הכוונה תורה המתפרקת, וביאר באריכות שעיקר הלימוד צריך להיות "לשמה", היינו לשם התורה, לחבר את התורה כמו שהיא אצלנו עם התורה שלמעלה; ו"לפרקים" היינו, שמפריד התורה שבידינו עם זו שלמעלה. לאחר שגמר את הדרוש, בשעת ההתוועדות עם החסידים, אמר: מה שאצל גדול פלוני הוא "תורה לשמה", היה אצל אדמו"ר הזקן (בעל ה"תניא"), "תורה לפרקים". יש איפוא דרגות דרגות ב"תורה לשמה", ואכן כאן, יש נקודה מבדלת בין לימוד תורה של גדולי החסידים, לזו שאינם מהחסידים.